

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΒΟΥΛΗΣΙΣ

1. Ἡ ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως

Τὰ βουλευτικὰ φαινόμενα. Τὰ βουλευτικὰ φαινόμενα παρουσιάζουν πολὺ μεγάλην ποικιλίαν. Ἴδου μερικὰ παραδείγματα: ἐπιθυμῶ ἓνα εὐγευστον καρπὸν· ἀπαιτῶ νὰ ἀναγνωρισθῆ ἡ ἀξία μου· αἰσθάνομαι τὴν ὄρμην πρὸς δράσιν· εὐχομαι νὰ εἶναι αὖριον ὁ καιρὸς καλός, διὰ νὰ ταξιδεύσω· κατόπιν ὠρίμου σκέψεως ἀποφασίζω νὰ ὑποστῶ ὀδυνηρὰν ἐγχείρησιν. Τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν ἀπαιτήσιν, τὴν ὄρμην, τὴν εὐχὴν καὶ τὴν ἀπόφασιν ὀνομάζομεν ἐκδηλώσεις τῆς βουλήσεως καὶ κατατάσσομεν ὅλα τὰ ψυχικὰ ταῦτα φαινόμενα εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, διότι πρὸς τὰς διαφορὰς τῶν εἰς τὰς λεπτομερείας ἔχουν ὡς κοινὸν γνώρισμα τοῦτο: ὅτι εἶναι **τάσεις**. Ἡ τάσις ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῶν βουλευτικῶν φαινομένων. Μὲ τὴν τάσιν αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας ἐν ἐνεργείᾳ, ἐν δράσει. Καὶ ἂν ἀκόμη αὐτό, πρὸς τὸ ὁποῖον τείνομεν, παρασύρη καὶ ἀναγκάζη ἡμᾶς, πάλιν τείνοντες πρὸς αὐτὸ διὰ τῆς ὄρμης, τῆς ἐπιθυμίας κτλ. ἡμεῖς εἴμεθα οἱ ἐνεργοῦντες. Διὰ τοῦτο λέγομεν ὅτι ἡ βούλησις ἀποτελεῖ τὴν κυρίως **ἐνεργητικὴν** πλευρὰν τῆς ψυχῆς.

Εἰς πᾶσαν **τελείαν** βουλευτικὴν ἐκδήλωσιν ἐκτὸς τῆς τάσεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸν τῆς πυρῆνα, διακρίνομεν καὶ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: τὴν **ἐπίγνωσιν τοῦ στόχου**, τὴν συμμετοχὴν τοῦ **συναίσθηματος** καὶ τῆς **ἀξιολογικῆς κρίσεως** καὶ τέλος τὴν συνείδησιν τῆς **πράξεως**, διὰ τῆς ὁποίας πραγματοποιεῖται καὶ φθάνει εἰς τὸ τέλος τῆς ἢ τάσεως. Ἄς ἐξετάσωμεν ἕκαστον τῶν στοιχείων τούτων χωριστά.

Στόχος, συναίσθημα καὶ κρίσις εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς βουλήσεως. **Στόχος** εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσπαθοῦμεν ἀμέσως νὰ ἐπιτύχωμεν ἢ νὰ πραγματοποιήσωμεν. Χωρὶς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ στόχου, ἡ τάσις εἶναι ἀκαθόριστος μόνον ὄρμη πρὸς δράσιν. Ἡ

ἐπίγνωσις τοῦ στόχου προϋποθέτει πάντοτε τὴν ἐνέργειαν τῆς γνωστικῆς λειτουργίας τῆς ψυχῆς· ὅταν π. χ. ἐπιθυμῶμεν ἓνα καρπὸν, πρέπει νὰ τὸν βλέπωμεν ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἔχωμεν μέσα εἰς τὴν συνείδησιν τὴν παράστασίν του· διὰ νὰ θελήσωμεν νὰ κάμωμεν ἐπίσκεψιν εἰς ἓν φιλικὸν πρόσωπον, πρέπει ὅπωςδῆποτε νὰ τὸ διανοηθῶμεν. Βεβαίως δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχωμεν ἐντύπωσιν ἢ παράστασιν ἑνὸς ἀντικειμένου ἢ νὰ διανοηθῶμεν ἓν γεγονός, διὰ νὰ γίνη τοῦτο στόχος μιᾶς βουλευτικῆς ἐνεργείας μας. Τὰ ἀντικείμενα ἢ αἱ πράξεις γίνονται στόχοι, ὅταν εἰς τὴν πνευματικὴν των σύλληψιν προστεθῇ ἡ ψυχικὴ μας τάσις πρὸς αὐτά. Ἀναπλάσσεται π. χ. αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς τὴν συνείδησίν μου ἡ παράστασις ἑνὸς φίλου, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὑπάρχει ἐντός μου καμμία τάσις ἀναφερομένη πρὸς αὐτόν, ἡ παράστασις μου δὲν γίνεται στόχος διὰ τὴν βούλησίν μου. Περὶ προθέσεως ὁμιλοῦμεν, ὅταν ἡ ἐπίγνωσις τοῦ στόχου ὡς στόχος εἶναι τελείως συνειδητὴ. Ἡ κυρίως βούλησις, ἢτοι ἡ ἐπιθυμία, εἶναι πάντοτε τάσις ἐκ προθέσεως. Ἡ εὐθύνη καταλογίζεται πλήρως εἰς τὰς ἐκ προθέσεως πράξεις.

Μεταξὺ στόχου καὶ σκοποῦ γίνεται ἡ ἐξῆς διάκρισις : σκοπὸν ὀνομάζομεν ὅ,τι ἐπιδιώκομεν νὰ ἐπιτύχωμεν μὲ μέσα τὸν στόχον ἢ τοὺς στόχους, τοὺς ὁποίους πραγματοποιοῦμεν. Θέλω π.χ. νὰ ἀνάψω τὴν θερμάστραν, διὰ νὰ θερμανθῶ· τοῦτο τὸ δεύτερον (νὰ θερμανθῶ) εἶναι ὁ σκοπός, ἐνῶ ὁ στόχος εἶναι τὸ πρῶτον. Θέλω νὰ κάμω εἰς φίλον μου νεῦμα, διὰ νὰ τὸν προφυλάξω ἐκ τινος κινδύνου : τὸ νεῦμα εἶναι ὁ στόχος, ἐνῶ ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ σώσω τὸν φίλον μου. Οἱ στόχοι λοιπὸν εἶναι τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνονται οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποί. Οἱ στόχοι εἶναι συνήθως ὄχι πράξεις (καθὼς εἰς τὰ δύο προηγούμενα παραδείγματα), ἀλλὰ πράγματα : ὁ διψῶν π.χ. ἀναζητεῖ τὴν πηγὴν. Ὅταν ἀπλῶς ἀντιδρῶμεν εἰς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς, δὲν ὑπάρχει μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας ἡ ἐπίγνωσις τοῦ στόχου· π.χ. ἰσχυρὸς κρότος μᾶς ἀναγκάζει νὰ κλείσωμεν αὐθορμήτως τὰ ὦτά μας· ὅταν ἐγγίσωμεν θερμὸν ἀντικείμενον, ἀποσύρομεν ἀστραπιαίως τὴν χεῖρά μας. Αἱ τάσεις τοῦ βρέφους εἶναι ἀπλαῖ ἀντιδράσεις εἰς ἐρεθισμοὺς, ἢτοι τάσεις ἀνεῦ ἐπιγνώσεως τοῦ στόχου.

Ἡ τάσις ἐξαρτᾶται στενώτατα ἐκ τοῦ συναισθήματος. Τὸ δυσάρεστον συναίσθημα γεννᾷ τὴν τάσιν νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ ὀργανι-

σμός ἀπὸ τὰς αἰτίας τῆς λύπης· τὸ συναίσθημα τῆς χαρᾶς γεννᾷ τὴν τάσιν πρὸς διατήρησίν του. Ἡ μεγάλη διὰ τὴν ζωὴν σημασία τῶν συναισθημάτων ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τοῦτο : ὅτι εἶναι δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων προκαλοῦνται διάφοροι τάσεις. Ἐπὶ τῆς βουλήσεώς μας ἐπιδρᾷ καὶ ἡ ἀναμενομένη εὐχαρίστησις, καθὼς καὶ ἡ προσδοκωμένη δυσαρέσκεια. Συχνὰ δηλ. ἐπιδιώκομεν ἢ ἀποφεύγομεν διάφορα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς εὐχαριστήσουν ἢ θὰ μᾶς λυπήσουν εἰς τὸ μέλλον. Δὲν εἶναι ὅμως πάντοτε ἀπαραίτητος ὁ δεσμός μετὰ τὸ συναισθήματος καὶ βουλήσεως. Ὅταν ἐπιθυμῶμεν ἕνα καρπὸν ἢ ἀποφεύγωμεν μίαν δυσσομίαν, βεβαίως μᾶς κινεῖ ἡ ἀναμενομένη εὐχαρίστησις ἢ ἡ προσδοκωμένη δυσαρέσκεια. Εἰς τὰς ἐκ συνηθείας ὅμως πράξεις (ὅταν π.χ. τὸ πρῶτον πλυνώμεθα ἢ ἐνδύωμεθα κτλ.) ἐνεργοῦμεν σχεδὸν ἄνευ συναισθήματος. Καὶ ἀποφάσεις εἰλημμένας πρὸ πολλοῦ ἐκτελοῦμεν ἐνίοτε χωρὶς συγκίνησιν. Ἡ βούλησις ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ συναισθήματος διὰ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξιολογικῆς κρίσεως. Ὅταν εἰς τὰς ἐπιθυμίας μας φερώμεθα ὄχι ὑπὸ τοῦ συναισθήματος, τὸ ὁποῖον προσδοκῶμεν ἐκ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς κρίσεως περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξίας τοῦ στόχου, πρὸς τὸν ὁποῖον τείνομεν, λέγομεν ὅτι ἐνεργοῦμεν μετὰ φρονήσεως. Ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος ἐνεργεῖ μετὰ φρονήσεως. Ἀποφεύγει τὸ κακὸν καὶ ἐπιδιώκει τὸ ἀγαθὸν ὄχι λόγῳ τῆς λύπης, τὴν ὁποῖαν θὰ δοκιμάσῃ διὰ τῆς ποινῆς, ἢ ἕνεκα τῆς χαρᾶς, τὴν ὁποῖαν περιμένει ἀπὸ τὴν ἀμοιβήν, ἀλλὰ διότι τὸν ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀρετὴν ἢ ἐκτίμησιν τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῆς πράξεώς του. Ἄνευ τῆς ἠθικῆς κρίσεως ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο ἔρμαιον τῶν στιγμιαίων συναισθημάτων του. Ἐνίοτε ὅμως καὶ τὸ συναίσθημα κινεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς ἠθικῆς πράξεως. Τοῦτο συμβαίνει, ὅταν παλαίωμεν μετὰ ἐπιθυμίας καὶ καθήκοντος· τότε, μόλις διανοηθῶμεν τὴν παράβασιν τοῦ καθήκοντος, τὸ ἐμφανιζόμενον εἰς τὴν ψυχὴν μας συναίσθημα τῆς τύψεως μᾶς βοηθεῖ νὰ ὑπερνικήσωμεν τὸν πειρασμὸν καὶ νὰ μείνωμεν πιστοὶ εἰς τὰς ἠθικάς μας ἀρχάς.

Ἀπόφασις καὶ πράξις. Τάσις καὶ ἐκτελοῦσα πράξις ἀρχικῶς συνανήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς. Ὅπου δὲν παρουσιάζονται ἐσωτερικὰ ἢ ἐξωτερικὰ ἐμπόδια, μόλις αἰσθανθῶμεν τὴν τάσιν, προβαίνομεν εὐθὺς εἰς τὴν πράξιν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ

ἐπιτύχωμεν τὸν στόχον. Ἡ πείρα ὅμως τῶν διαφόρων ἐμποδίων μᾶς διδάσκει ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας νὰ ἀναβάλλωμεν τὴν πράξιν δι' ἀργότερον, ἤτοι νὰ τείνωμεν πρὸς στόχους ὄχι παρόντας, ἀλλὰ μελλοντικούς. Οὕτω π. χ. ὁ μικρὸς παῖς, ἐπειδὴ ἐμποδίζεται ὑπὸ τῆς παρουσίας τῆς μητρὸς του νὰ τρέξῃ, διὰ νὰ παίξῃ μετὰ τῶν φίλων του ἔξω, ἀναβάλλει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προθέσεώς του δι' ἀργότερον. Ὅταν μετ' ὀλίγον ἀρθῇ τὸ ἐμπόδιον, ἡ πρόθεσις γίνεται ἀμέσως τάσις πρὸς πράξιν καὶ ἡ ἐπιθυμία πληροῦται. Πολλὰς ἀποφάσεις λαμβάνομεν ἐξ ἀρχῆς μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ τὰς πραγματοποιήσωμεν εἰς τὸ μέλλον· δίδομεν π. χ. εἰλικρινῶς τὴν ὑπόσχεσιν νὰ λέγωμεν τοῦ λοιποῦ τὴν ἀλήθειαν ἢ νὰ φερώμεθα εὐγενῶς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους μας.

Συχνὰ ἡ βούλησις καθορίζεται ὑπὸ τῆς προθέσεως τόσον σταθερῶς, ὥστε ἀργότερον παρουσιαζομένης τῆς εὐκαιρίας ἐμφανίζεται αὐτομάτως ἡ τάσις πρὸς πράξιν. Συχνότερον ὅμως παρὰ τὴν εἰλημμένην ἐκ τῶν προτέρων ἀπόφασιν, διὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ πράξις κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν στιγμὴν, ἀπαιτεῖται νέα ἐνέργεια τῆς βουλήσεως, μία ἰδιαιτέρα ἀπόφασις πρὸς πράξιν. Ἀπεφασίσσαμεν λ. χ., μόλις συναντήσωμεν τὸν φίλον, τὸν ὁποῖον μέσα εἰς τὴν παραφορὰν μας ὑβρίσαμεν, νὰ ζητήσωμεν συγγνώμην. Ὅταν μετὰ τινὰς ἡμέρας τὸν συναντῶμεν καθ' ὁδόν, σπεύδομεν αὐτομάτως πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς συγχωρήσῃ. Πολλάκις ὅμως, διὰ νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀποφασισθεῖσαν πράξιν, χρειάζεται κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην νέα ἀπόφασις, νὰ εἴπωμεν δηλ. εἰς τὸν ἑαυτὸν μας : « ἐμπρός, τόλμησον », διὰ νὰ ἐκτελέσωμεν τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν. Πολλὰι προθέσεις μένουσιν ἀνεκτέλεστοι, διότι ἡ βούλησις δὲν ἔχει κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκτελέσεως τὴν δύναμιν νὰ ἐνεργήσῃ ἐκ νέου, διὰ νὰ τὰς πραγματοποιήσῃ.

Πόθον ὀνομάζομεν τὴν λαχτάραν ἄνευ προθέσεως καὶ ἄνευ τάσεως πρὸς πράξιν. Εἰς τὸν πόθον δὲν ἐπιδιώκεται διὰ τῆς δράσεως ἡ πραγματοποίησις ἑνὸς ὠρισμένου στόχου.

Ἐλατήριο (ἢ κίνητρον) μιᾶς πράξεως ὀνομάζεται ὁ τελικὸς σκοπός, ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκεται δι' αὐτῆς καὶ μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἐνεργῶν δικαιολογεῖ (εἰς ἑαυτὸν) τὴν ἀπόφασίν του. Ὁ αὐτὸς σκοπὸς δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ ποικίλων στόχων (μέσων) π.χ. διὰ θωπειῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν ἢ μήτηρ ἐπιδιώκει νὰ συνηθίσῃ

τὸ τέκνον της εἰς τοὺς καλοὺς τρόπους. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς στόχους κρύπτονται πολλάκις διάφοροι σκοποί. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε φανερὰ εἰς τὰς πράξεις τὰ ἐλατήρια, τὰ ὅποια κινοῦν τὸν πράττοντα. Ἐλατήρια π. χ. μιᾶς δωρεᾶς δύνανται νὰ εἶναι ἡ ἐλεημοσύνη ἢ ἡ τήρησις μιᾶς ὑποσχέσεως ἢ καὶ τὸ ὑλικὸν ἢ ἠθικὸν ὄφελος τοῦ δίδοντος.

Ὅταν διὰ τῆς πλήρους ἐπιγνώσεως τοῦ στόχου σχηματίζεται ἡ πρόθεσις καὶ λαμβάνεται εἰς τὴν κατάλληλον στιγμὴν ἡ ἀπόφασις πρὸς πράξιν, τότε ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν συνειδήσιν ὅχι ὅτι ὑπακούει ἀπλῶς εἰς μίαν ἐσωτερικὴν τάσιν, ἀλλ' ὅτι δρᾷ ἐλευθέρως καὶ κατ' ἐκλογὴν. Αὕτη εἶναι ἡ κυρίως **βουλευτικὴ ἐνέργεια**. Εἰς αὐτὰς τὰς περιπτώσεις λαμβάνομεν ἐν πλήρει συνειδήσει ὀριστικὴν πρὸς στόχον τινὰ κατεύθυνσιν. Εἰς τὸν ἑαυτὸν μας καταλογίζομεν πλήρως μόνον τὰς πράξεις, αἱ ὅποιαι πηγάζουν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας τῆς βουλήσεώς μας. Τελείως ὑπεύθυνοι θεωρούμεθα μόνον δι' αὐτάς, ὅχι δὲ καὶ δι' ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας δὲν εἶχομεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀποφάσεως (π.χ. κατὰ τὴν μέθην ἢ τὸν ἐκβιασμόν) ἢ τὴν ἐλευθερίαν τῆς δράσεως (λόγω περιορισμοῦ ὑπὸ ἄλλων ἢ ἐνεκα φυσικῆς ἀδυναμίας). Ἡ ἠθικὴ εὐθύνη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀποφάσεως καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς δράσεως.

2. Αἱ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ἈΝΘΡΩΠΟΥ

Πρᾶξιν ὀνομάζομεν πᾶσαν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται εἰς συνειδητὸς γενόμενος στόχος. Ἡ πρᾶξις καλεῖται **ἐργασία**, ὅταν δίδωμεν ἀξίαν ὅχι εἰς τὴν ἐνέργειάν μας καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα (τὸ ἔργον), τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὁποίου ἀνελάβομεν εἴτε ἐξ οἰκείας προαιρέσεως, εἴτε δι' ἐπιβολῆς ἑξωθεν, δηλ. ἀναγκαστικῶς· **παιδιά** δέ, ἐὰν ἀπλῶς μᾶς ὠθῆ πρὸς αὐτὴν ἡ τάσις νὰ ἐνεργήσωμεν, ὅποτε ἀξίαν ἔχει ἡ ἐνέργειά μας καθ' ἑαυτήν.

Αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τριῶν εἰδῶν : **ἐκ προαιρέσεως, καθ' ὄρμην καὶ καθ' ἔξιν.**

Αἱ πράξεις ἐκ προαιρέσεως προϋποθέτουν πάντοτε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἐγώ, ἥτοι ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως. Ἡ ἀπόφασις ἄλλοτε εἶναι ἀπλή ἐσωτερικὴ ἐπιδοκιμασία ἐνὸς στόχου (ἀποφασί-

ζω π.χ. αὐτὴν τὴν στιγμὴν νὰ κάμω ἓνα περίπατον), ἄλλοτε πάλιν προκύπτει ἐκ τῆς **ἐκλογῆς** μεταξὺ πολλῶν στόχων (νὰ κάμω περίπατον ἢ νὰ ἐπισκεφθῶ φιλικόν μου πρόσωπον ἢ νὰ ἀναγνώσω τερπνόν τι βιβλίον ;). Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ πρᾶξις λέγεται **πρᾶξις ἐκλογῆς**. Ἐκλογὴ γίνεται, καὶ ὅταν ἔχη τις νὰ ἀποφασίσῃ μεταξὺ τῆς ἐκτελέσεως ἢ τῆς παραλείψεως μιᾶς πράξεως, προϋποθέτει δὲ πάντοτε ἓν ἐσωτερικὸν **ἐμπόδιον**, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται μεταξὺ μιᾶς τάσεως καὶ τῆς πράξεως, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐπιτευχθῆ ὁ στόχος τῆς τάσεως. Εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου τὰ ἐμπόδια εἶναι συνήθως **κρίσεις ἀξίας** καὶ **ἀπαξίας**. δι' αὐτῶν δὲν ἀφήνονται αἱ τάσεις νὰ ὀδηγήσουν τὸν ἄνθρωπον ἀπ' εὐθείας εἰς τὰς πράξεις. Π. χ. κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς παραγγελίας διέρχομαι πρὸ ἐστιατορίου· πεινῶ καὶ ἡ θεὰ τοῦ ἐστιατορίου γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν μου τὴν ἐπιθυμίαν νὰ εἰσέλθω καὶ νὰ φάγω· ἐπειδὴ ὅμως κρίνω ὅτι ἡ ἀργοπορία θὰ ἔχη δυσάρεστους συνεπείας ἐπὶ τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν ἔχω ἀναλάβει, καὶ θὰ μὲ ἐκθέσῃ κτλ., καταστέλλω τὴν τάσιν μου καὶ προχωρῶ χωρὶς νὰ σταματήσω εἰς τὸ ἐστιατόριον. Κατασταλτικῶς ἐπὶ τῶν τάσεων ἐνεργοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνηλίκων καὶ ἀμορφῶτων ἀνθρώπων ἡ διαταγὴ καὶ ἡ ἀπαγόρευσις, ἡ μίμησις, ἡ ἀσκησις καὶ ἡ συνήθεια. Δι' αὐτῶν ἄρχεται τὸ ἔργον τῆς **ἀγωγῆς**, ἐπειδὴ ἡ κρίσις δὲν εἶναι ἀκόμη ὠριμος, διὰ νὰ κατευθύνῃ τὴν βούλησιν.

Αἱ **καθ' ὄρμην πράξεις** γίνονται ἄνευ ἀποφάσεως τοῦ Ἐγώ, εὐθύς ὡς παρουσιασθῆ εἰς τὴν ψυχὴν τάσις πρὸς τινὰ στόχον ἢ ὅταν ἡ τάσις αὕτη, ἐν ἀρχῇ ἀσθενής, ἀποκτήσῃ τοιαύτην ἰσχύιν, ὥστε νὰ προκαλέσῃ ἀμέσως τὴν ἀντίστοιχον πρᾶξιν. Ὅταν διψῶ, ἡ θεὰ τῆς κρήνης μὲ ὀδηγεῖ ἀμέσως εἰς τὴν πρᾶξιν· καθ' ὃν χρόνον ἐργάζομαι ἐντὸς κλειστοῦ δωματίου, ἡ ἀνάγκη τοῦ καθαροῦ ἀέρος γίνεται βαθμιαίως τόσον ἰσχυρά, ὥστε σηκώνομαι καὶ ἀνοίγω τὸ παράθυρον. Ἐν στενῇ ἐννοίᾳ πράξεις καθ' ὄρμην εἶναι αἱ προκαλούμεναι ἐξ ἐμφύτων ὀρμῶν (τῆς αὐτοσυντηρήσεως κτλ.), περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Ἐν εὐρείᾳ ὅμως ἐννοίᾳ πράξεις καθ' ὄρμην ὀνομάζονται καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι πηγάζουν ἐκ **κλίσεων** καὶ **παθῶν**. **Κλίσις** λέγεται ἡ ἰσχυρὰ καὶ μόνιμος τάσις πρὸς ἓν ἀντικείμενον ὑλικὸν ἢ πνευματικόν. Οὕτως ὁμιλοῦμεν περὶ κλίσεως

πρὸς τὴν μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ περὶ κλίσεως πρὸς τὴν οἰνοποσίαν, τὴν χαρτοπαιξίαν κτλ. Ἡ κλίσις εἶναι ἀποτέλεσμα ἢ ἐμφύτου προδιαθέσεως ἢ μακρᾶς συνηθείας ἢ ἀμφοτέρων. Ὄταν ἡ ἰσχὺς τῆς τάσεως φθάσῃ (λόγω προδιαθέσεως ἢ καὶ μακρᾶς συνηθείας) εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε πρὸ τῆς σφοδρότητός της τὸ λογικὸν νὰ εἶναι ἀνίσχυρον νὰ ἐπιβληθῇ καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, τότε τὴν ὀνομάζομεν **πάθος**. Π. χ. ὁ μετὰ πάθους οἰνοπότης, ἐκδικητικὸς ἢ φθονερός ἄνθρωπος εἶναι ἀνίσχυρος νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῶν τάσεών του καὶ ἐνεργεῖ τυφλῶς καὶ βιαίως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν παθῶν του.

Τὰς καθ' ἑξὶν πράξεις ἀρκεῖ καὶ μόνη ἡ σκέψις τοῦ στόχου, διὰ νὰ τὰς προκαλέσῃ. Καὶ ἡ ἀντίληψις μιᾶς καταστάσεως δύναται νὰ προκαλέσῃ τοιαύτας πράξεις. Τὰς καθ' ἑξὶν πράξεις ἐκτελοῦμεν ἄνευ συνειδητῆς τάσεως πρὸς τινὰ στόχον καὶ ὅμως σκοπίμως. Αὐταὶ ἦσαν ἀρχικῶς πράξεις ἢ τυχαῖαι ἢ ἐκ προαιρέσεως. Διὰ τῆς συχνῆς ὅμως ἐπαναλήψεως καὶ τῆς ἀσκήσεως ἔχουν τρόπον τινὰ τόσο μηχανοποιηθῆ, ὥστε τὰς ἐκτελοῦμεν αὐτομάτως, εὐθύς ὡς παρουσιασθῇ ἡ ἀνάλογος περίστασις. Οὕτω π. χ. κτυποῦμεν τὴν θύραν, πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς κλειστὸν δωμάτιον, ἢ σηκωνόμεθα καὶ προσφέρομεν κάθισμα εἰς εἰσερχόμενον ἐπισκέπτην. Εἰς αὐτὰς τὰς περιπτώσεις μία ἐξωτερικὴ κατάστασις προκαλεῖ ὡς ἐρεθισμὸς μίαν ὠρισμένην ἀντίδρασιν μας.

Ἡ σημασία τῶν καθ' ἑξὶν πράξεων εἶναι μεγάλη διὰ τὴν ζωὴν. Ἡ ἕξις εἰς τὴν τάξιν, τὴν καθαριότητα, τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων μας προσδίδει εἰς τὴν δρᾶσίν μας σταθερότητα καὶ κανονικότητα. Διὰ τῆς ἕξεως ἐπίσης γίνεται σημαντικὴ **ἐξοικονόμησις** τῶν ψυχικῶν δυνάμεων κατὰ τὴν σκόπιμον ρύθμισιν πλήθους λεπτομερειῶν τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Δι' αὐτῆς ἀπαλλασσόμεθα τῶν φροντίδων διὰ τὴν κανονικὴν καὶ ὀρθὴν ἐκτέλεσιν πολλῶν λεπτομερειῶν τῆς ζωῆς, οὕτω δὲ διατηροῦμεν ἀκμαίως τὰς ψυχικάς μας δυνάμεις εἰς τὰς σοβαρὰς περιστάσεις, διὰ τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖται συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς, ἰσχυρὰ κρίσις καὶ βούλησις.

Τὸ κύριον σωματικὸν ἀποτέλεσμα τῆς βουλήσεως καὶ τῶν διαφορῶν τάσεων εἶναι ἢ διὰ τῶν κινητικῶν κέντρων τοῦ κυρίως ἐγκεφάλου διέγερσις τῶν μυῶν, διὰ τῆς συστολῆς καὶ διαστολῆς τῶν ὁποίων τελοῦνται αἱ ποικίλαι **κινήσεις τοῦ σώματος**. Πᾶσαι ὅμως

αί κινήσεις τοῦ σώματος δὲν ὑπόκεινται κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς βουλήσεως. Ἐξ αὐτῶν αἱ **φυσιολογικαὶ** (τῆς καρδίας, τῶν πνευμόνων, τῶν ἐντέρων κτλ.) οὔτε κατὰ τὴν ἔναρξιν, οὔτε κατὰ τὴν πορείαν των συνοδεύονται ὑπὸ ψυχικῶν φαινομένων· ἤτοι τελοῦνται ἄνευ συμμετοχῆς τῆς συνειδήσεως. Τὰς λοιπὰς κινήσεις διακρίνομεν εἰς τὰ ἑξῆς εἶδη :

1) Αἱ **αὐθόρμηται κινήσεις**. Ὄταν ἐξυπνῶμεν, τείνομεν τὰ μέλη. Τὰ μικρὰ παιδιά ἐκτελοῦν διαφόρους κινήσεις τῶν ἄκρων χωρὶς ὠρισμένου στόχου. Αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ κινηθοῦν, διὰ νὰ ἐκκενωθῇ τὸν τρόπον τινὰ ἡ συσσωρευθεῖσα μέσα εἰς τὸν ὄργανισμόν των δύναμις. Ψυχικὴ αἰτία τῶν αὐθόρμητων κινήσεων εἶναι τὸ πρωταρχικὸν συναίσθημα τῆς ζωῆς.

2) Αἱ **ἀντανεκλαστικαὶ κινήσεις**: π. χ. ὁ λύγξ, ὁ βῆξ, τὸ χάσμημα, ἡ συστολὴ καὶ διαστολὴ τῆς κόρης τῶν ὀφθαλμῶν κ.τ.τ. Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῶν κινήσεων τούτων εἶναι ὅτι μεταξὺ τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον τὰς προκαλεῖ, καὶ τῆς κινήσεως οὐδὲν γεγονὸς τῆς συνειδήσεως μεσολαβεῖ. Ἡ διέγερσις μεταβιβάζεται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῶν αἰσθητικῶν κέντρων τοῦ ἐγκεφάλου εἰς τὰ κινήτικα καὶ ἡ κίνησις ἐκτελεῖται ἄνευ συμμετοχῆς τῆς κυρίως βουλήσεως (1).

3) Αἱ **ἐνστικτώδεις κινήσεις**. Τὸ βρέφος ἀρπάζει τὰ διάφορα ἀντικείμενα καὶ φέρει αὐτὰ εἰς τὸ στόμα· τὰ ὀρνίθια μόλις ἐκκολληθέντα συλλαμβάνουν διὰ τοῦ ράμφους τοὺς σπόρους. Αἱ ἐνστικτώδεις κινήσεις προκαλοῦνται ὄχι ἐξ ἀπλῶν αἰσθημάτων, ὡς αἱ ἀντανεκλαστικαί, ἀλλ' ἐκ συνθέτων ἐντυπώσεων.

4) Αἱ **ἐκούσαι κινήσεις**. Εἰς αὐτὰς προηγεῖται κατὰ κανόνα μία ἐξ ἀναμνήσεως ἢ ἐκ φαντασίας παράστασις, διὰ τῆς ὁποίας καθορίζεται ἡ σύνθεσις καὶ ἡ κατεύθυνσις τῆς κινήσεως. Διὰ τῶν ἐκούσιων κινήσεων ἐξωτερικεύεται ἡ κυρίως βούλησις.

5) Αἱ **αὐτόματοι κινήσεις**. Εἶναι αἱ ἀρχικῶς ἐκούσαι κινήσεις, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς ἀσκήσεως ἔχουν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν μηχανοποιηθῆ, ὥστε τελοῦνται αὐτομάτως.

1. Συγγενεῖς κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὰς ἀντανεκλαστικὰς εἶναι αἱ κινήσεις (μορφασμοί, χειρονομίαι), διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζονται τὰ συναίσθημα καὶ ἰδίως αἱ ἀψιθυμίαι.

Όταν π. χ. ένδυσώμεθα, κτενιζώμεθα κτλ., έκτελοῦμεν ποικίλας τοιαύτας κινήσεις.

Τὰ τρία πρώτα εἶδη τῶν κινήσεων καλοῦμεν ὁμοῦ **ἀκουσίας κινήσεις**. Εἰς αὐτάς ἔχομεν μίαν σκοτεινὴν μόνον τάσιν πρὸς δράσιν. Ἀντικειμενικῶς ἐξεταζόμεναι ὅλαι αὐταὶ αἱ κινήσεις ἀποκαλύπτουν τὴν σοφὴν σκοπιμότητα, ἡ ὁποία διέπει τὸν ὄργανισμόν μας. Διὰ τῶν σύθρομῶν κινήσεων τὰ μέλη τοῦ σώματος ἀποκτοῦν εὐκαμψίαν καὶ ἐλαστικότητα. Μὲ τὰς ἀντανακλαστικὰς προστατεύεται καὶ ἀμύνεται ὁ ὄργανισμός μας κατὰ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος, τῶν ἐπιζημιῶν διὰ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῶν διαφόρων ὀργάνων. Τέλος αἱ ἐνστικτώδεις χρησιμεύουν εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἶδους.

Αἱ ἀκούσiai κινήσεις ἔχουν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν πηγὴν τῶν εἰς προδιαθέσεις, τὰς ὁποίας ἡ καθόλου βουλευτικὴ ἐνέργεια, ἡ ἐνυπάρχουσα μέσα εἰς τὸν ὄργανισμόν, ἀπέκτησε κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἀνελιξεως ἐν τῇ προσπάθειά της νὰ προσαρμοσθῇ ὅσον τὸ δυνατόν σκοπιμώτερον πρὸς τοὺς ὄρους τῆς ζωῆς. Αἱ προδιαθέσεις αὗται κληροδοτοῦνται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ διὰ τοῦτο ἀρκεῖ καὶ μόνον ἐν αἰσθημα ἢ μία ἐντύπωσις, διὰ νὰ προκαλέσῃ ἀμέσως ἀναλόγους κινήσεις τελείως σκοτειμούς ἀπὸ βιολογικῆς ἀπόψεως.

3. Αἱ ὄρμαι

Τάσιν καθ' ὄρμην ὀνομάζομεν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δρῶμεν ἀκουσίως, ὅτι δηλ. ἀντικείμενόν τι μᾶς ἔλκει ἢ μᾶς ἀπωθεῖ ἢ ὅτι ἐν γένει ἐσωτερικῶς ἀναγκαζόμεθα νὰ δράσωμεν ἢ νὰ ἀντιδράσωμεν ἀπέναντι παρουσιαζομένης καταστάσεως, χωρὶς νὰ θέλωμεν. Π. χ. μετὰ μακρὰν ἀνάπαυσιν ἐπιζητοῦμεν τὴν κίνησιν ἢ ἀντιθέτως ἀποστέργομεν αὐτήν, ὅταν εἴμεθα κατάκοιποι· ὁ διψῶν ἢ πεινῶν δὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν δίψαν καὶ τὴν πείναν, φέρεται ἀκουσίως πρὸς τὴν ἱκανοποίησιν αὐτῶν τῶν ἀναγκῶν· τὸ ὠραῖον πρόσωπον ἔλκει ἡμᾶς, τὸ ἄσχημον μᾶς ἀπωθεῖ, χωρὶς νὰ θέλωμεν. Εἰς ὅλας αὐτάς τὰς περιπτώσεις ἔχομεν τὴν συναίσθησιν ὅτι ἐξωτερικός τις ἐρεθισμός ἢ μία ἀνάγκη ἐσωτερικῆ μᾶς ὠθεῖ ἀκουσίως εἰς ὠρισμένην ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας καὶ μόνον θὰ καταπαύσῃ. Τὰς προδιαθέσεις ἢ κλίσεις, αἱ ὁποῖαι ἐξωτερικεύονται δι' ἀκουσίων τάσεων, ὀνομάζομεν (ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ) **ὄρμεις**. Τὸ ἄτομον εἶναι φορεὺς ποικίλων τοιούτων ὀρμῶν.

Αί ἔμφυτοι προδιαθέσεις, διὰ νὰ ἐξελιχθοῦν καὶ διαμορφωθοῦν εἰς ὠρισμένας τάσεις, ἔχουν ἀνάγκην μαθήσεως καὶ ἀσκήσεως, ἥτοι τῆς ἀτομικῆς ἐμπειρίας ἐκάστου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι **μανθάνομεν** νὰ τρώγωμεν, νὰ πίνωμεν, νὰ βαδίζωμεν, νὰ τρέχωμεν κτλ., ἐνῶ ὅλαι αἱ πράξεις αὗται προϋποθέτουν **ἐμφύτους ὁρμάς**, ἥτοι φυσικὰς προδιαθέσεις, τὰς ὁποίας κληρονομοῦμεν ἀπὸ τοὺς πρόγονοις. Διὰ τῆς μαθήσεως καὶ τῆς ἀσκήσεως ἀποκτᾶται κυρίως ἡ κατεύθυνσις πρὸς τοὺς **εἰδικοὺς στόχους** τῶν ὁρμῶν. Π. χ. ὁ διψῶν ἀναζητεῖ ποτήριον ὕδατος καὶ ὁ μικρὸς παῖς, ὁ ὁποῖος μόλις ἔμαθε νὰ ἴσταται ὀρθίος, προσπαθεῖ νὰ στηριχθῆ ἐπὶ στερεῶν ἀντικειμένων, διὰ νὰ ὀρθωθῆ.

Ὄταν, ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς κλίσεως, τὸ ἄτομον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον ἐνεργῆ μετὰ τρόπον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τελείως ἐσχηματισμένον πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς κλίσεώς του, τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διαγωγῆς, ὅστις εἶναι ὁμοιόμορφος εἰς ὅλα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ αὐτὸ βιολογικὸν εἶδος ἄτομα καὶ εἰς μέγαν βαθμὸν σκοπιμὸς, ὀνομάζομεν ὄχι πλέον ὁρμὴν, ἀλλὰ **ἐνστικτον**. Τὸ ἐνστικτον λοιπὸν εἶναι σειρά καλῶς διατεταγμένων καὶ ἐν συνεχείᾳ τελουμένων πράξεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετεῖται βιολογικῶς τὸ εἶδος, χωρὶς τὰ ὁμοιόμορφως ἐνεργοῦντα ἄτομα τοῦ αὐτοῦ εἴδους νὰ ἔχουν ἐπίγνωσιν τῆς σκοπιμότητος αὐτῶν. Ὁ νεοσσὸς τῆς ὀρνίθος μόλις ἐκκολαφθεὶς ἀρπάζει διὰ τοῦ ράμφους τοὺς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ πρὸ αὐτοῦ ριπτομένους σπόρους· ὁ νεοσσὸς τῆς νήσσης, ὅταν τὸ πρῶτον εὐρεθῆ πρὸ μικρᾶς δεξαμενῆς, ρίπτεται εἰς τὸ ὕδωρ καὶ κολυμβᾷ. Ἐξ ἐνστίκτου ἐνεργοῦν ἐπίσης τὰ πτηνά, ὅταν κατασκευάζουν τὴν φωλεάν των, ἐπωρᾶζον, τρέφουν καὶ διδάσκουν τοὺς νεοσσούς των νὰ πετοῦν. Τὰ ἐνστικτα εἶναι ἐκτάκτως ἀνεπτυγμένα εἰς τὰ ζῶα καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἕντομα. Ἡ ζωὴ τῶν μελισσῶν καὶ τῶν μυρμηκῶν παρουσιάζει ἐκπληκτικὴν τάξιν σκοπιμότητος χάρις εἰς τὰ ἐνστικτα, διὰ τῶν ὁποίων ἔχουν προικισθῆ τὰ ἕντομα ταῦτα.

Ἐν γένει τόσον περισσότερα τελείως ἐσχηματισμένα ἐνστικτα παρουσιάζει ἕν ζῶον, ὅσον εἶναι ὀλιγώτερον ἱκανὸν νὰ ἀποκτήσῃ εἰς τὴν ζωὴν του σκοπίμους τρόπους ἐνεργείας. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τὰ ὀλιγώτερα καὶ τὰ ἀτελέστερον ἐσχηματισμένα ἐνστικτα.

Τὰς ὁρμάς τοῦ ἀνθρώπου διακρίνομεν συνήθως εἰς **τρεις μεγάλας**

ομάδας : 1) Εἰς τὰς ὁρμὰς πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀτόμου· 2) εἰς τὰς ὁρμὰς πρὸς διατήρησιν τοῦ εἴδους καὶ 3) εἰς τὰς κοινωνικάς. Εἰς τὴν πρώτην ομάδα ἀνήκουν ἡ πρὸς τροφήν ὁρμή, ἡ πρὸς ἄμυναν (φυγὴν καὶ πάλιν) καὶ ἡ πρὸς κτῆσιν. Εἰς τὴν δευτέραν ἡ γενετήσιος ὁρμή καὶ ἡ ὁρμή τῆς στοργῆς καὶ τῆς φροντίδος διὰ τὰ τέκνα. Κοινωνικαὶ τέλος ὀνομάζονται αἱ ὁρμαὶ πρὸς συναναστροφήν μετὰ τῶν ὁμοίων, πρὸς ἀνακοίνωσιν, πρὸς μίμησιν, πρὸς ἀλληλοβοήθειαν καὶ πρὸς ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Καὶ ἡ πνευματικὴ δραστηριότης τοῦ ἀνθρώπου θεμελιοῦται ἐπὶ ψυχικῶν ὁρμῶν. Αἱ ὁρμαὶ αὗται πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς σκοπὸν τὴν διατήρησιν τοῦ ἀτόμου, ὀνομάζονται ὁρμαὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου καὶ εἶναι ἡ ὁρμή πρὸς γνῶσιν καὶ ἡ ὁρμή πρὸς δημιουργίαν, εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλεται ἡ προαγωγή τοῦ τεχνικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ ἀρχὴ τῆς σκοπιμότητος, ἡ ὁποία διέπει μὲ τρόπον ἀξιόθαύμαστον τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, ἀποκαλύπτεται ἀκόμη ἐμφανεστερον εἰς τὸ πλῆθος, τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν ἐνστίκτων.

4. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡ

Ἡ βούλησις ἐκδηλοῦται κυρίως εἰς ἐκείνας τὰς πράξεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἐνεργῶν ἔχει ἀποφασίσει καὶ διὰ τὸν ἄμεσον στόχον καὶ διὰ τὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐπιτευχθῆ ὁ στόχος, διὰ νὰ πραγματοποιηθῆ ὁ ἐπιδιωκόμενος ἀπώτερος σκοπός. "Ὅταν λαμβάνωμεν τοιαύτας ἀποφάσεις, ἔχομεν τὴν συνείδησιν ὅτι ἐνηργήσαμεν μόνοι καὶ ὅτι ἡ πράξις ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς ἡμᾶς· ἔχομεν δηλ. **συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεώς μας.** Ἀντιθέτως εἰς τὰς πράξεις καθ' ὁρμὴν καὶ εἰς τὰς καθ' ἕξιν πράξεις, ἐπειδὴ δὲν ἀποφασίζομεν διὰ τὸν στόχον, οὔτε διὰ τὴν ἐνέργειαν, μὲ τὴν ὁποίαν θὰ τὸν ἐπιτύχωμεν, ἀλλ' ἐνεργοῦμεν μηχανικῶς, ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι, ἀλλὰ φερόμεθα ἄνευ συμμετοχῆς τῆς βουλήσεώς μας πρὸς τὰς τελουμένας πράξεις. Ἐχομεν δηλ. τὴν συνείδησιν ἐσωτερικοῦ τινος ἢ ἐξωτερικοῦ **ἀναγκασμοῦ.**

Ἡ κυρίως βούλησις δὲν ἐξωτερικεύεται μὲ τὴν θέσιν μόνον ἢ τὴν

ἐκλογὴν τοῦ στόχου, ἀλλ' ἰδίως μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπιεργήσωμεν, διὰ νὰ τὸν ἐπιτύχωμεν. Πρὸ τῆς ὀριστικῆς θέσεως ἢ ἐκλογῆς τοῦ στόχου προηγείται μία κατάστασις ἀνησυχίας, ἐνίοτε ἀγωνίας· βασανίζομεν διὰ τῆς σκέψεως τὰ ἐνδεχόμενα, τὰ ὅποια παρουσιάζονται, συγκρίνομεν αὐτὰ πρὸς ἄλληλα καὶ ἐν τέλει ἀποφασίζομεν ποῖον θὰ προτιμήσωμεν. Μὲ τὴν θέσιν τοῦ στόχου δὲν ἐπιτυγχάνει ὅμως ὁ ἄνθρωπος τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν. Πρέπει νὰ ἀποφασίσῃ καὶ νὰ δράσῃ. Καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἢ ὅποια συχνὰ δὲν λαμβάνεται (ὅποτε ἡ βουλευτικὴ μας ἐνέργεια μένει ἀπλή πρόθεσις), ἐξωτερικεύεται ἡ κυρίως βούλησις, ἦτοι ἡ βούλησις ἐν τῇ αὐστηρᾷ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως.

Τὴν δύναμιν τῆς βουλήσεως προσδιορίζει ἡ σταθερότης, μὲ τὴν ὅποιαν ὄχι μόνον ἐμμένομεν εἰς μίαν εἰλημμένην ἀπόφασιν, ἀλλὰ καὶ προχωροῦμεν ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ στόχου εἰς τὴν δρᾶσιν. Εἰς τὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὅποιας ἡ ταλαντευόμεθα μεταξύ διαφόρων στόχων, ἐπειδὴ αἱ συνήθειαι καὶ αἱ ὁρμαὶ μας παλαίουν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἐκτίμησιν τῶν προβαλλομένων λύσεων, οὕτω δὲ δὲν λαμβάνομεν κομμίαν ὀριστικὴν ἀπόφασιν, ἢ λαβόντες τὴν ἀπόφασιν ἀδυνατοῦμεν νὰ τὴν ἐκτελέσωμεν, διότι τὴν τελευταίαν στιγμὴν δὲν αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας ἰσχυρὸν νὰ δώσῃ τὴν ἐντολήν : ἐμπρὸς ἐπὶ τὸ ἔργον ! μᾶς καταλαμβάνει συναίσθημα **ἀνελευθερίας** καὶ **ἐντροπῆς**, ἰδίως ὅταν ἡ θέσις μας εἶναι κρίσιμος, πρόκειται δὲ ἐκ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης στάσεώς μας νὰ κριθῇ τὸ μέλλον μας.

Ἡ συνείδησις τῆς ἐλευθερίας παρουσιάζει διαφόρους βαθμούς. Ἄλλοτε αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας περισσότερον καὶ ἄλλοτε ὀλιγώτερον ἐλεύθερον εἰς τὰς ἀποφάσεις του. Συνείδησιν μεγάλου βαθμοῦ ἐλευθερίας ἔχομεν, ὅταν αἰσθανώμεθα τὸν ἑαυτὸν μας ἱκανὸν νὰ λαμβάνῃ καὶ νὰ ἐκτελῇ ἀποφάσεις του ὄχι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν στιγμιαίων ὁρμῶν ἢ μακρῶν συνηθειῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πραγματικῆς ἐκτιμήσεως σκοποῦ καὶ στόχων, ὅταν δηλ. μόνον ἡ **φρόνησις** διευθύνῃ τὴν βούλησίν μας. Π. χ. ὅταν ὁ μανιώδης καπνιστὴς ἢ πότης ἀπαλλάσσεται διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ καπνίσματος ἢ τῆς οἰνοποσίας. Εἰς τὸ ζήτημα ἐάν, ἐκτὸς τῆς ἱκανότητος νὰ ἀποφασίζωμεν κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φρονήσεως, ὑπάρχῃ ὄντως καὶ ἐλευθερία βουλήσεως μὲ τὸ ἐξῆς νόημα : ὅτι θὰ

ἡδυνάμεθα ἐν ὠρισμένη περιπτώσει νὰ λάβωμεν καὶ ἀπόφασιν διάφορον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν διαγράφουν ὀλόκληρος ἡ ψυχικὴ μας ἰδιοσυστασία καὶ οἱ ἰδιαίτεροι ψυχολογικοὶ ὄροι τῆς στιγμῆς, ἡ ἐμπειρικὴ Ψυχολογία δὲν δύναται νὰ δώσῃ ὀριστικὴν ἀπάντησιν. Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς Φιλοσοφίας.

Ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζει διαφόρους ἰδιορρυθμίας ὀφειλομένας τὸ πλεῖστον εἰς κληρονομικοὺς παράγοντας. Ταύτας ὀνομάζομεν **βουλητικὰς διαθέσεις**, ἢτοι ἰδιότητος τῆς βουλήσεως, αἱ ὁποῖαι εἶναι κατὰ μέγιστον μέρος ἔμφυτοι· ἡ ἕξις τὰς σταθεροποιεῖ. Ἀναλόγως τῶν ἰδιοτήτων τούτων διαμορφοῦται ὁ ψυχικὸς **τύπος** τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης διακρίνομεν συνήθως τοὺς ἕξις τύπους : τὸν «**ἄνθρωπον τῶν ὀρμῶν**», ὅστις παραδίδεται ἀπολύτως εἰς τὰ ἔνστικτα καὶ τὰ πάθη του, ἀδυνατῶν νὰ ἀντιδράσῃ κατ' αὐτῶν. Τὸν «**ἄνθρωπον τῶν ἀρχῶν**», ὁ ὁποῖος ἐμμένει εἰς τοὺς κανόνας, τοὺς ὁποῖους ἔχει διαμορφώσει εἰς τὴν ζωὴν του, μέχρι τοιούτου ἐνίοτε σημείου, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἀντιμετωπίσῃ μίαν νέαν περίπτωσιν κατὰ τρόπον διάφορον. Τὸν ἄκαμπτον «**ἄνθρωπον τῆς θελήσεως**», ὅστις ἐννοεῖ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασίν του εἰς πείσμα ὅλων τῶν δυσκολιῶν καὶ δὲν μεταβάλλει εἰλημμένην ἀπόφασίν του, ἔστω καὶ ἂν μεταγενέστεραι σκέψεις ἀντιτίθενται εἰς αὐτήν. Τὸν «**εὐκόλον εἰς τὰς ἀποφάσεις ἀνθρώπον**», ὁ ὁποῖος χωρὶς μακρὰν σκέψιν ἀκολουθεῖ τὴν πρώτην τυχούσαν ἐμπνευσίν του. Τὸν «**ἀναποφάσιστον ἀνθρώπον**», ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ ἀναλύει πολὺ καὶ συλλογίζεται, εἰς οὐδεμίαν ὀριστικὴν ἀπόφασιν καταλήγει. Καὶ ἄλλους δευτερεύοντας τύπους.

Αἱ ἐνέργειαι ὅμως τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐξαρτῶνται μόνον ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τούτων τῆς βουλήσεώς των. Καθορίζονται καὶ ὑπ' ἄλλων παραγόντων, τῶν ὁποίων οἱ σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἕξις: 1) Αἱ ὀρμαί. 2) Αἱ ἕξεις. 3) Ἡ ἠθικὴ ἀγωγή, ἢτις ἀναλόγως τῆς δεκτικότητος ἐκάστου ἀνθρώπου κατευθύνει αὐτὸν πρὸς τὰς ἀξίας, αἱ ὁποῖαι γίνονται σκοποὶ καὶ ἔλατήρια τῶν πράξεών του. 4) Ἡ εὐστάθεια καὶ ἡ ἀντικειμενικότης τῆς κρίσεως. Καὶ 5) ἡ πίστις τῆς μνήμης.

Χαρακτῆρα ἐν ψυχολογικῇ ἐννοίᾳ ὀνομάζομεν τὴν ἐνιαίαν συγκρότησιν ὅλων τῶν προδιαθέσεων καὶ ἰδιοτήτων τῆς βουλήσεως,

τοῦ συναισθήματος, τῆς διανοήσεως, τῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης, ἐν ὧσιν ἢ σύνθεσις τῶν ψυχικῶν τούτων δυνάμεων προσδίδει εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ ἐν γένει εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ἐκάστου ἀνθρώπου τὸν ἰδιαιτέρον, τὸν προσωπικὸν αὐτοῦ τύπον. Ὄταν διαστέλλωμεν ἓνα χαρακτήρα ἀπὸ ἓνα ἄλλον ἐξάιροντες τὰς ἰδιορρυθμίας του, καλοῦμεν αὐτὸν **ἀτομικότητα**. Τὸν πυρῆνα τοῦ χαρακτήρος ἀποτελοῦν πρωτίστως αἱ βουλευτικαὶ διαθέσεις. Ὁ χαρακτήρ διαμορφοῦται ὄχι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει κληρονομικῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ἀνθρώπου ἱστορίαν. Περὶ χαρακτήρος ὁμιλοῦμεν καὶ ἐν ἠθικῇ ἐννοίᾳ, ὅταν θέλωμεν νὰ τονίσωμεν τὴν ἐνότητα, τὴν σταθερότητα καὶ τὴν δύναμιν, ἢ ὁποῖα παρατηρεῖται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς πράξεις ἐνὸς ἀνθρώπου. Ἠθικὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ χαρακτήρ, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ρυθμίζῃ πάντοτε τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς πράξεις του συμφώνως πρὸς θεμελιώδεις ἠθικὰς ἀρχάς. Τὸ σύνολον τῶν ἀρχῶν τούτων λέγεται **φρόνημα**. Βεβαίως προϋποθέσεις πρὸς διαμόρφωσιν ἠθικοῦ χαρακτήρος εἶναι αἱ καλαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις καὶ αἱ εὐνοϊκαὶ ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἰδίᾳ τῆς παιδείας. Ἡ τελειοποίησις ὅμως τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς συνειδητῆς καὶ ἀόκνου προσπάθειας πρὸς αὐτοβελτίωσιν, ἤτοι διὰ τῆς **αὐτοδιαπαιδαγωγήσεως**. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει πολλὰ παραδείγματα ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ συστηματικῆς καὶ ἐπιμόνου αὐτοδιαπαιδαγωγήσεως κατέστησαν ἑαυτοὺς ὑποδείγματα ἀρετῆς. Κατὰ μέγα μέρος ὁ χαρακτήρ ἡμῶν εἶναι ἔργον ἰδικόν μας. Διὰ τοῦτο ὑπέχομεν εὐθύνην διὰ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἐξέλιξιν καὶ διὰ τὴν ὀριστικὴν διαμόρφωσίν του.

5. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΓΩ

Εἰς τὴν Ψυχολογίαν Ἐγὼ ὀνομάζομεν τὸ **ψυχικὸν ὑποκείμενον** ἐν γένει, ἤτοι τὸ ὑποκείμενον τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων: τοῦ αἰσθάνεσθαι, τοῦ παριστάναι, τοῦ συναισθάνεσθαι καὶ τοῦ βούλεσθαι.

Συχνὰ ὅμως ὁμιλοῦμεν καὶ περὶ **κοινωνικοῦ Ἐγώ**· εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἐννοοῦμεν τὸ πρόσωπον εἰς τὰς κοινωνικὰς μετὰ τῶν

όμοίων σχέσεις καὶ ἐκδηλώσεις του. Ὅταν π.χ. λέγω : ἔχω πολλές γνωριμίας, εἶμαι ἔμπορος κτλ., ἐννοῶ τὸν ἑαυτὸν μου εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις του. Ἐγὼ ἀποκαλοῦμεν καὶ τὴν **ἀτομικότητα**, ἥτοι τὸν χαρακτῆρα εἰς ὃ,τι ἔχει σωματικῶς καὶ ψυχικῶς ἰδιαίτερον, εἰς ὃ,τι δηλ. διακρίνει αὐτὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τὸ Ἐγὼ ὡς ἀτομικότης εἶναι ἡ φυσικὴ ἐνότης τῶν ἰδιαιτέρων σωματικῶν καὶ ψυχικῶν γνωρισμάτων, τὰ ὅποια χαρακτηρίζουν ἓν ἄτομον. Τὸ Ἐγὼ τέλος ὡς **προσωπικότης** εἶναι ἐνότης πνευματικῆ; ἥτοι ἡ σύνθεσις τῶν πνευματικῶν (καλαισθητικῶν, ἐπιστημονικῶν, ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν) ἐκτιμήσεων καὶ κατευθύνσεων ἑνὸς ἀνθρώπου ἐξέχοντος καὶ διακρινομένου ἀπὸ τοὺς ἄλλους λόγῳ τῶν ὑψηλῶν ἰδεῶν καὶ φρονημάτων του. Ὅστε τὸν ὄρον Ἐγὼ μεταχειριζόμεθα εἰς ποικίλας περιπτώσεις καὶ δίδομεν εἰς αὐτὸν πολλὰ νοήματα.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς συνειδήσεως τοῦ Ἐγὼ ἀποτελεῖ ἡ ἄμεσος γνῶσις τῆς ταυτότητός μας. Κατ' αὐτὴν ἔχομεν σαφῆ ἐπίγνωσιν ὅτι παρὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ψυχικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια συμβαίνουν ἐν ἡμῖν, εἴμεθα πάντοτε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Τὴν γνῶσιν τῆς ταυτότητός μας ἀποκτῶμεν καθ' οἷον τρόπον καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ταυτότητος τῶν ἀντικειμένων τοῦ περιβάλλοντος, ἥτοι διὰ τῆς ἀντιλήψεως, τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως. Καθὼς δηλ. κατὰ τὴν ἀντίληψιν κλάδου ἀμυγδαλῆς καταφόρτου ἀνθέων ἐνθυμούμεθα ὅτι ὁ κλάδος οὗτος πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἦτο τελείως γυμνός, καὶ διὰ τῆς διανοήσεως θεωροῦμεν τὴν ἀνθησιν **ιδιότητα** τοῦ κλάδου, γεγονός δηλ. τὸ ὅποϊον συμβιβάζεται μὲ τὴν ταυτότητά του καὶ δὲν αἶρει αὐτὴν (κρίνομεν δηλ. ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς γυμνός κατὰ τὸ φθινόπωρον κλάδος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σήμερον παρατηροῦνται τὰ ἄνθη, καὶ ὄχι ἄλλος τότε καὶ ἄλλος τώρα)· οὕτω καὶ ἐκ **τῆς ἐνότητος** τῶν ἐν ἡμῖν ψυχικῶν φαινομένων παρὰ τὴν διαρκῆ ροὴν των (1) κρίνοντες ἀποκτῶμεν τὴν συνείδησιν ὅτι μέσα εἰς τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων παραμένομεν οἱ ἴδιοι πάντοτε. Ἐν τέλει **ἀποχωρίζομεν** τὴν ψυχικὴν μας ὑπόστα-

1. Τῆς ἐνότητος τῶν ἐν ἡμῖν ψυχικῶν γεγονότων λαμβάνομεν γνῶσιν διὰ τῆς αὐταντιλήψεως καὶ αὐταναμνήσεως. Λέγομεν π. χ. ὅτι τὴν εἰκόνα ταύτην εἶδομεν διὰ πρώτην φοράν χθές· πρὸ ὀλίγου ἐδοκιμάσαμεν δυσάρεστον ἐκπληξιν· τώρα ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἀναπαυθῶμεν κ.ο.κ. Εἴμεθα οἱ ἴδιοι καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις, καὶ εἰς τὰ τρία σημεῖα τοῦ χρόνου.

σιν ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις της καὶ θεωροῦμεν αὐτὴν ὑποκείμενον τῶν λειτουργιῶν καὶ φορέα τῶν ἰδιοτήτων της, καθὼς ἀκριβῶς θεωροῦμεν καὶ τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου φορεῖς τῶν γνωρισμάτων των. Οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν πλήρη συνείδησιν τοῦ Ἐγώ.

Ἰδιαιτέρως συμβάλλουν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀντιλήψεως ταύτης: 1) Ἡ ἀντίληψις τοῦ ἰδίου ἡμῶν σώματος, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδεται διὰ τῆς ὀράσεως κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε τρόπον, καὶ 2) ἡ διαρκὴς παρουσία τῶν ὀργανικῶν, μυϊκῶν καὶ στατικῶν αἰσθημάτων ἐκ τῶν ὁποίων πηγάζει ἐν ὁμοίῳ πάντοτε (κατὰ τὰ οὐσιώδη γνωρίσματά του) **σωματικὸν συναίσθημα.**

Ἡ ἐπιδρασις τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἰδίου ἡμῶν σώματος καὶ τοῦ σωματικοῦ συναισθήματος ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ Ἐγώ ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι σημαντικαὶ καὶ αἰφνίδιαι μεταβολαὶ αὐτῶν τῶν δύο παραγόντων κλονίζουσιν καὶ ἐπηρεάζουσιν τὴν συνείδησιν τοῦ Ἐγώ. Οὕτω π.χ. ὅταν μετ' ἐπίμονον δρόμον λουσεῶμεν καὶ ἀλλάξωμεν φορέματα, ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι μετεβλήθημεν: «αἰσθάνομαι», λέγομεν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, «ὅτι ἐγίνα ἄλλος ἄνθρωπος!». Τὰς νεσηρὰς ἀνωμαλίας τῆς συνειδήσεως τοῦ Ἐγώ, κατὰ τὰς ὁποίας ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον ζῆ διπλῆν ψυχικὴν ζωὴν (καὶ τριπλῆν ἐνίοτε), νομίζει δηλ. ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ δύο (ἢ καὶ τριῶν) προσώπων ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων, τὰ ὁποῖα μάλιστα ὁ ἴδιος ὀνομάζει μὲ ἄλλα ὀνόματα, ἡ Ψυχοπαθολογία ἀποδίδει κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἀποτόμους καὶ σημαντικὰς μεταβολὰς τοῦ σωματικοῦ συναισθήματος ὀφειλομένας εἰς βαθεῖας ἀλλοιώσεις τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων.

Ὅλα τὰ εἶδη τῶν ψυχικῶν γεγονότων δὲν συνδέονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μὲ τὸν πυρῆνα τοῦ Ἐγώ μας. Στενώτερον ὅλων συνδέονται μετ' αὐτοῦ τὰ συναισθήματα καὶ πρὸ πάντων αἱ βουλευτικαὶ ἐκδηλώσεις. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ βουλευτικὰ φαινόμενα συνοδεύονται κυρίως ὑπὸ ὀργανικῶν, μυϊκῶν καὶ στατικῶν αἰσθημάτων ποικίλων κατὰ ποιὸν καὶ ἔντασιν, τὰ ὁποῖα, ὡς ἐλέγομεν ἀνωτέρω, βαθέως ἐπηρεάζουσιν τὴν συνείδησιν τοῦ Ἐγώ. Ὅταν διὰ τῆς βουλήσεως ὑπερνικῶμεν ἐξωτερικὰ ἐμπόδια ἢ ἀπαλλασσώμεθα ξένων ἐπιδράσεων καὶ μακροχρονίων ἔξεων, μετὰ τοῦ αὐτοσυναισθήματος, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ ἢ ἐπιτυχία, ἀποκτῶμεν συνείδησιν τοῦ Ἐγώ μας ὡς ὄντος **ἰσχυροῦ** καὶ **ἐλευθέρου**. Τόσον περισσότερον ἔχομεν τὴν συνείδησιν ταύτην, ὅσον διὰ τῶν πράξεών μας ἐξωτερικεύομεν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς θελήσεώς μας. Καὶ τόσον ὀλιγώτερον, ὅσον γινόμεθα ἔρμαια τῶν ἔξεων καὶ τῶν ξένων

ἐπιδράσεων. Τοῦτο ἐκφράζομεν, ὅταν εἰς τὰς περιστάσεις ταύτας λέγωμεν ὅτι: « χάνομεν τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἑαυτὸν μας ». Ἐκ τούτου ἄλλως ἐξηγεῖται, διατί ἀνεπτυγμένην συνείδησιν τοῦ Ἐγὼ ἔχουν αἱ ἰσχυραὶ προσωπικότητες, οἱ ἄνθρωποι οἱ δημιουργικῶς εἰς τὰς διαφόρους σφαῖρας τοῦ πολιτισμοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ